

De Chilenen moeten afrekenen met de Pinochet in hun hoofd

BRON: De Standaard 14 mei 1999

Door Filip Huysegems

Als hij een uniform ziet of een schaduw die wat raar valt, krijgt de Chileense auteur Ariel Dorfman soms nog een angstkramp. Die angst heeft met de voormalige Chileense dictator Pinochet te maken, onder wiens regime Dorfman noodgedwongen in ballingschap trok. Misschien, oppert hij in onderstaand interview naar aanleiding van de Nederlandse vertaling van zijn autobiografie *Koers Zuid, richting Noord*, was dit boek ook een poging om definitief met Pinochet af te rekenen.

Koers Zuid, richting Noord, van de Chileen Ariel Dorfman is een bijzondere autobiografie. Ze is gebouwd rond twee, elkaar afwisselende thema's: het eerste is de putsch van generaal Pinochet tegen president Allende. Op die 11de september 1973 had Dorfman een afspraak op het presidentieel paleis, maar een toeval redt hem van een gewisse dood. Vanaf die dag zit de dood hem voortdurend op de hielen, tot hij het land kan uitvluchten.

Parallel daaraan vertelt Dorfman over de twee culturen waarin hij opgroeide, de Latijns- en de Noord-Amerikaanse. Zijn ouders woonden in Argentinië, hij brengt zijn kinderjaren door in New York en tenslotte wordt Chili zijn nieuwe thuis.

Van kleinsaf worstelen in hem twee talen om de dominantie, het Spaans en het Engels. Tot tweemaal toe vermoordt hij een van de twee. In New York weigert hij plots om nog een woord Spaans te spreken. Later, in Chili, zwerft hij het Engels af als de taal van het Noord-Amerikaans imperialisme. Het duurt jaren voor hij de rijkdom van zijn tweetaligheid inziet. De draden komen samen in het laatste hoofdstuk, als hij spoorlags Chili verlaat en beseft dat het Engels hem kan helpen om in het buitenland Pinochets regime aan de kaak te stellen.

In welke taal heeft u *Koers Zuid, richting Noord* geschreven?

"In het Engels. Tijdens mijn jaren als balling in Europa en de VS had ik al romans geschreven in het Engels. Ik was op een punt beland dat ik met de twee talen op gelijke

voet samenleefde. Soms deed ik het met de ene, dan met de andere. Ik wist niet meer wie de wettige echtgenote was en wie de minnares, zeg maar. Maar toen ik aan *Koers Zuid, richting Noord* begon, liep die verstandhouding spaak. Het Spaans maakte me het leven onmogelijk. Het kon niet verdragen dat ik in het Engels vertelde over gebeurtenissen die ik had meegemaakt in de andere taal."

Hoe merkte u dat in de praktijk?

"Het schrijven wilde niet lukken. Het was om gek van te worden. Ik probeerde van alles uit. Zoals 's morgens schrijven in het Engels en 's namiddags in het Spaans, ik heb het zelfs in het Frans geprobeerd, het was totale waanzin. Uiteindelijk heb ik het Spaans om de tuin geleid met een leugen: zodra dit boek klaar is, zei ik, vertaal ik het meteen in het Spaans, Want ik wist dat ik het hele opzet enkel in het Engels tot een goed einde kon brengen. Dat was de enige manier waarop ik afstand kon nemen van alles wat toen gebeurd is."

U schrijft over het opgroeien in twee talen en in twee culturen. In de VS is dat een brandend thema door het grote aantal Latijns-Amerikanen dat er woont. Voelt u

zich verwant met auteurs als Sandra Cisneros of Cristina Garcia, die ook het biculturele bestaan als onderwerp aanpakken?

"Ik identificeer mij op geen enkele manier met hun literatuur. Degenen die je noemt, beschouw ik als Noord-Amerikanen. Ik beschouw mezelf nog altijd als een Chileense balling die in de States woont en in het Engels schrijft. In 1986, nog tijdens de dictatuur, vestigde ik me opnieuw in Chili, maar een jaar later werd ik al het land uitgetrapt. Ik probeerde het nog eens na het aftreden van Pinochet, in 1990. Dat viel me toen zo tegen, dat ik besloten heb nog een flinke poos in de States mijn hoofdverblijfplaats te houden. Maar ik blijf rekening houden met een hypothetische, mythische terugkeer naar Chili. Daarom zie ik mezelf niet als deel van de latino-beweging in de VS."

Ongeveer dertig jaar geleden schreef u, samen met de Belg Armand Mattelart, een berucht werk: *Hoe lees ik Donald Duck*, dat door de militairen publiekelijk werd verbrand en in zee gekieperd. Jullie stelden dat in de schijnbaar onschuldige Disney-strips een heleboel ideologische boodschappen meereizen. Als u vandaag een Disney-film ziet, denkt u dan: verduiveld, onze analyses gaan nog altijd op?

"De basisintuïtie waarvan Armand en ik uitgingen, dat de Disney-verhalen politieke subteksten bevatten, is achteraf meer dan voldoende bevestigd. Dus ja, die analyses gaan nog altijd op. Maar je moet onze studie ook zien in de context van die tijd. Neem nu onze persoonlijke situatie. Is het niet opmerkelijk dat die analyse uitgerekend door ons werd gemaakt? Een Chileen die in de VS groot werd met Donald Duck en een socioloog uit het land van Kuifje? Met dat boek wou ik mij reinigen van alles wat met de VS te maken had. Ik wou mijn zuiverheid als Chileen bewijzen door Donald te verwerpen. Met het verstrijken van de jaren ben ik wat milder geworden. Niet alles wat via de media uit het buitenland komt, is negatief, en niet alles wat Latijns-Amerika zelf voortbrengt, is per definitie geestverheffend. Ik heb nu meer oog voor de complexiteit van culturele uitwisseling. Mensen zijn geen passieve ontvangers die je eender wat kan opsolferen. Maar de basispremissie van de Donald Duck, daar sta ik nog altijd achter."

Kent u Itchy en Scratchy?

"Ik ben dol op Itchy en Scratchy."

Tonen zij niet aan dat tekenfilms populair kunnen zijn

en tegelijk subversief? Die twee zetten de conventies van hun eigen genre op losse schroeven.

"De humor van dat gewelddadige kat-en-muisduo in *The Simpsons* is prachtig anarchistisch. De hele *Simpsons*-serie is een hilarisch antwoord op het losgeslagen cynisme van onze tijd, niet? Maar waar komen *The Simpsons* vandaan? Niet uit de koker van de planners in Disney Headquarters. Matt Groenig, die de *Simpsons* bedacht, komt uit de alternatieve media, uit de culturele tegenstroom. En wat gebeurt er: het mediasysteem geeft *The Simpsons* een podium op Fox Network. Het maalt er niet om dat de serie subversief is, als het maar geld opbrengt. Hetzelfde overkomt mij. Ik schrijf boeken over martelingen, ze verkopen goed, ik verdien er mijn brood mee. Je zou kunnen zeggen 'Dorfman jongen, her systeem heeft je mooi ingekapseld.' Klopt, het systeem schrokt mij op, maar ik knabbel ook aan het systeem, zie je? Het is een wisselwerking. De cultuurindustrie geeft je een marge en die exploiteer je."

U kreeg internationale faam met uw het toneelstuk *De Dood en het Meisje*, over een vrouw, Paulina, die haar vroegere folteraar tegen het lijf loopt. Gene Hackman en Richard Dreyfuss speelden het op Broadway, Polanski verfilmde het. Maar in Chili was het een flop. Na twee maanden werden de opvoeringen gestaakt.

"Een pijnlijke zaak. Maar ik heb er alle begrip voor. Ik was te vroeg. Ik schreef het in 1991, vlak na het aftreden van Pinochet. Chili was er nog niet klaar voor. Wie een pas geheelde wonde openrijt en er zout op strooit, hoeft niet op veel dankbaarheid te rekenen. Maar de film had wel succes in Chili, hoor, en de videoversie nog meer. Weet je hoe dat komt? De Chileenen pikten het niet dat ze zichzelf uitgebeeld zagen op het podium. Maar naar Sigourney Weaver willen ze wel kijken. Een niet-Chileense de rol zien spelen maakt het verhaal allegorischer, minder direct."

De vragen die Paulina stelt aan haar oude kwelgeest, zijn dat de vragen die u aan generaal Pinochet wil stellen?

"Ja. Maar ik zal je wat vertellen: een rekening vereffenen met Pinochet interesseert me niet zo gek veel. Ik ben blij dat hij aangehouden is, maar belangrijker vind ik dat de Chileenen afrekenen met de Pinochet in hun hoofd. Het probleem is niet Pinochet, maar wijzelf. Waarom hebben we het zover laten komen? Waarom heb ben we deze man zeventien jaar ons leven laten domineren?"

Bij het plebisciet in 1988 over de vraag of de generaal mocht aanblijven, stemde zowat 40 procent voor nóg negen jaar Pinochet. Slaat u daar niet van achterover? Het was een vrije en geheime stemming.

"Vrije en geheime stemming, he? Dat kan je maar zeggen omdat je nooit onder een dictatuur hebt geleefd. Omdat je geen vijftien jaar achter de rug hebt van moorden, slagen en brutaliteiten, van executies, van invallen in volkswijken ... Een samenleving kan niet met die terreur leven zonder daar iets aan over te houden. Ik weet nog dat iemand me zei: 'Ik weet niet of ik ja of nee zal stemmen, ik heb het gevoel dat de generaal mij in het oog houdt.' "Als ik een uniform zie, of een schaduw die wat raar valt, krijg ik soms nog een spontane angstkramp. De dictatuur had vijftien jaar de media in handen had. De oppositie kreeg vlak voor het plebisciet een maand lang vijf minuten televisietijd per dag."

Zowat al uw boeken, gedichten en toneelstukken gaan over repressie en dictatuur.

"Wat me bezighoudt, is hoe mensen zich staande houden in extreme omstandigheden. In die zin komt Pinochets bewind me van pas. Maar thema's als boosaardigheid, macht en manipulatie hielden me al bezig voor de staatsgreep. In bijna al mijn werken waart er wel ergens een ietwat diabolische figuur rond die aan de draadjes trekt en mensen manipuleert. Dat stramien zit ook in het boek over Donald, toch? Maar laat ik je geruststellen: mijn volgende roman, *Het meisje en de ijsberg* is een seksuele komedie."

Wordt u altijd nog wakker om vijf uur 's ochtends?

"Ha! Sinds de aanhouding van Pinochet in Groot-Brittannië heeft mijn biologische klok mij inderdaad een tijdlang elke dag gewekt om tien voor vijf. Zo kon ik op BBC Worldservice luisteren naar de jongste ontwikkelingen in de zaak. Ik hoopte dan, totaal illusoir natuurlijk, dat op datzelfde ogenblik de generaal ook voor zijn radiotoestel zat. Ik kon daarna buiten gaan wandelen, in alle vrijheid, hij niet. Eigenlijk vind ik het pijnlijk dat we de Britten en de Spanjaarden nodig hebben, om ons, Chilenen, een spiegel voor te houden. Ze ontnemen ons de verantwoordelijkheid om zelf Pinochet te veroordelen. Dat 'veroordelen' bedoel ik niet in de eerste plaats in de juridische zin, maar als een collectief, innerlijk proces. *Koers Zuid, richting Noord* vertelt hoe ik ontsnapte aan Pinochet. Hoe ik fysiek ontsnapte, zeker, maar niet alleen dat. Het vertelt ook hoe ik op menselijk vlak ontsnapte aan Pinochet en alles waar hij voor staat. Ik probeer te leven met

de dubbelzinnigheden in het bestaan, hij is iemand die gelooft dat hij de waarheid bezit. Ik geloof in tolerantie, hij is eminent onverdraagzaam. Ik mag twee talen als de mijne beschouwen, hij praat een verschrikkelijk, houterig Spaans."

Heeft u Pinochets autobiografie gelezen? Een merkwaardig boek: zonder twijfels of aarzelingen, zonder persoonlijke oprispingen of portretten, enkel waarheden van beton en opsommingen van feiten en nog eens feiten.

"Ik ken het boek. Beschouw *Koers Zuid, richting Noord* gerust als een antiserum voor dat soort fanatieke rechtlijnigheid. Pinochet wil dat alles vastligt, ik wil de lezer gevoelig maken voor de ironie van het lot. Met mijn verhaal wil ik zijn waarheid afwijzen en er een andere visie tegenover stellen. Nu ik eraan denk: misschien is dat wel de reden waarom ik het heb opgeschreven."